

# התיאטרון, המסכה, ובכלל...

ראיון יצחק בצלאל

חצי שנה. בדייקנות וביסודיות ייקית הם דנים בכל פרט. והממשלה משלמת את המשכורות.

אלוני ממעט לדבר על מגמות ויעודים של תיאטרון. על זרמים והשפעות. אך הוא מתעכב לא מעט על פרטים. כמו הלשון במחזה. בחירה נכונה של הרפרטואר. בחירת השחקנים המתאימים לתפקיד. הנאי החזר רות. הנאי המשכורת וכיוצא ב.

תשאל אותו מדוע אין הוא כותב מחזות "ישראליים". יאמר לך — "ומה. אני לא כותב מחזות ישראליים?" או — "איך אפשר בלי מלך". או — "במהזה שרקעו זר — אפשר להדהים". אבל בעיקר הוא מתעכב על בעיות הלשון. העברית לא יצרה עדיין דפוסי לשון האופייניים לשכבות וטיפוסים שונים. אלוני רוצה לכתוב מחזה על "השכונה"; הוא חושב על מחזה על דמותו של הורדוס המועברת לזמננו. אך אלה עוד יגיע זמנם. כיום אין מדברים אצלנו עברית. אלא אידיש. ספרדית. ערבית. או פרסית — מתורגמות. הלשון היא אחד המרכיבים הקובעים בתיאטרון. ועד היום לא שמעתי מחזה ישראלי שהתכנים האמתיים שלו נקבעו ע"י דיבור נכון ואמירה נכונה. יש גם שוני בין מה שבתל-אביב גורסים כשפה נכונה, לבין מה שמתקבל ע"י הקהל שמחוץ לתל-אביב. השפה העברית היא כה דינמית עד שהיא משתנה כל שלוש שנים. היא אמורפית. ועדיין אינה "בנאלית" וקשה להעבירה לתיאטרון. במחזאות הישראלית היו תקופות שונות: תקופה של השפעה רוסית רגשנית. תקופה של השפעה אנגלו-סכסית וכדומה.

מה הן ההשפעות על מחזותיו של נסים אלוני?

הוא דוחה הגדרות כמו "מחזאות אבנגרדית", כאמצאה של עלונואים. סופרים כותבים על עצמם. מה משותף ליונסקו. בקט. אלבי ופינטר? את יונסקו, למשל. איני אוהב. אף כי כוחו רב דווקא במלה. אין הוא אידיר אולוג, אך יש לו קליטה, טרייה של לשון. הוא נאחו במלים. כמוהו בקט, אלא שכוחו גדול בהרבה מיונסקו. בכלל. איני מרגיש קירבה מיוחדת למה שקוראים, מחזאות אבנגרדית. לעומת זאת, אהבתי את הריחמוסים של מרסו בהביצה, שאותו תרגמתי ואולי לקחתי ממנו. נוכחתי למשל, כי הקהל שלנו מקבל סצינות קצרות, חדות, דיאלוגים קצרים וחריפים. אולי בשל העצבנות המאפיינת את זמננו.

מחזות אחרים שהשפיעו על נסים אלוני?

"איך אפשר לדעת מי השפיע? כולם משפיעים כך או אחרת... כן: פארסות אנונימיות מימי הביניים. ברכת בתקופות מסוימות, אך אני מר גיש עצמי נחות מול המחוללות התקיפה שבו. ג'ירודו. יש לו לשון נפלאה. למשל המחזה, אונדין. אלא שאיננו מסוגלים להציגו עתה, אולי בעוד כמה שנים. מחזות אנואי, הקומדיה דל'ארטה". והוא מפסיק. "אין סוף לדברים האלה".

מה מבקש אלוני לומר במחזותיו? מהו עולם הרעיונות והבעיות המעסיקים אותו? החיים שהוא רוצה לעצב?

הוא ישיב, כמובן, כי הוא כותב כדי לכתוב ומציג את מחזותיו כדי להציגם בתיאטרון. אבל... הוא יאמר גם, כי "מה לומר", זה מטבע שחוק. בעלי המחשבה המקורית שיש להם "מה לומר" הם מעטים. הספרות והאמנות יסודם בבדייה. בתצאייאמיתות. במשחק בלתי פוסק של טוב ורע. של כוחות מנוגדים. לכאורה, בעולם המדע ניתן להגיע אל האמת. אך גם זה רק על יסוד של אקסיומה, מוסכמה. אבל דווקא היסוד האכסיומטי מוכיח, כי האמנות מסוגלת להגיע אל האמת יותר מן המדע. בדרכים אחרות אמנם.

אלוני טוען, כי בעיות ואידיאות אינם מוצאים מקום ביצירתו ומוסיף, כי כל תשובה על כך היא חצי-אמת.

כמובן, יש איזו מטרה סופית לכתובה. אבל מה שחשוב הוא לא האיר דיאל הסופי הגדול, אלא איך אתה כותב. את הפרטים הקטנים, וזה לא תמיד מספק. בכלל, זו צרה שבזמננו אנו חיים על הכללות שלא פעם מכסות על העניין עצמו.

כשאנו עוברים למחזותיו של נסים אלוני, מתגלים לפנינו רבדים רבים של תכנים ומשמעויות. היה בידינו טופס של "הנסיכה האמריקאית". אלוני קורא ממנו קטעים ומסביר. גם מי שלפנייך אהב את המחזה, איר אפשר שלא יהיה מוקסם מהסבריו. כדי לא לגזול פרנסתם של מבקרים (שאלוני, כמו כל מחזאי בימינו, כועס עליהם), לא נעסוק כאן בניחוח טכסטולוגי. כתיבתו מחושבת עד לפרטיפרטיה. אפשר לשמוע מפיו "מדרש שמות" שלם על שמות הגיבורים במחזותיו (מדוע ז'אן מול קרופניק, למשל). ב"הנסיכה" הוא שילב שלושה קטעי שירים. "עבדתי שעות רבות עד שמצאתי את הקטעים (מתוך שלי ואחרים) והביקורת אפילו לא הבחינה בכך. בכלל, אומרים שאני כותב בדיחות. איזה בדיחות? אני מקפיד על כל מלה. איזה מזל שיונסקו כתב את, המלך נוטה למות' אחר. היו ודאי אומרים שהושפעת ממנו".

המיתולוגיה מעסיקה הרבה את אלוני. "המיתולוגיה מלווה גם את החיים המודרניים. הפומביות של חיי האהבה (בריג'יט בארדו), האמונות התפילות שחיינו ולשון דיבורנו ספוגים בהן (היה לו מזל), הקולנוע, שהוא המיתולוגיה של זמננו. (לדעת רבים), את תעלת סואץ בנה טירן פאואר...), ובסיכום, ללא מיתולוגיה אין תיאטרון. בזמננו כופים עלינו אידיאלים. אתה מנסה לכתוב על כך. אני רוצה לכתוב על חיי ישו, למשל. מדוע לא?"

כשמדברים על תיאטרון בכלל ועל הקמת "תיאטרון העונות" בפרט, מתגלה נסים אלוני שוב כאיש הפרטים הקטנים. הוא דוחה כל מה שנכתב על "מהפכותו" של תיאטרון זה, וכן את ההשוואה עם ייסוד התיאטרון הקאמרי ("על איזו מהפכה מדברים?"). הוא מסרב לדבר על תיאטרות אחרים, על הסיבות שהניעו אותו ואת חבריו לעזוב את "הבימה". (דם בשלהם ואנו בשלנו). הוא מודה שיש בהקמת התיאטרון החדש גם צד של אמביציה. של יצר לעשות ולהצליח.

אבל... הוא מדבר גם על הדיוק בביצוע. אצלנו מציגים את שקספיר כמו את ברכת ופירנדלו. הייחוד של כל מחזה אובד. מתקבל דבר שטוח והסר-פרצוף. המחזה אינו מותאם ליכולת המחזאי והשחקנים. ויש סתירה בין בחירת רפרטואר לפי שיקולים של טיב לבין בחירה לשם הצלחות מסחריות.

"מה להציג — זהו ענין של טעם. אבל אינני חושב שאנחנו נטעה טעויות גסות. אנו רוצים, כמובן, להציג מחזות ישראליים שימצאו חן בעינינו. והמחזה הבא ב"תיאטרון העונות" יהיה ישראלי. הבעיה מתחילה בבחירת מחזות לעזיים. רצינו, למשל, להציג מחזה של יונסקו. וויתרנו משום שלא השגנו שחקנית מתאימה בגיל העמידה".

לגבי העתיד הוא מוכן לומר, כי יועלו ב"תיאטרון העונות" הרבה עיבודים; כי מחזות בעברית זקוקים גם הם לעיבוד. "אני מהרהר בהצגת שקספיר בפרוזה, או מחזות יונייים בלי מקהלה, אבל אני חוכך בדעתי אם לא נעשה בזה עוול למחזה. הייתי רוצה להציג עיבודים משלום עליכם. אבל יש לגבוי בעיה של זכויות-יוצרים".

"בישראל, איננו מפונקים עדיין. לא תיאטרון של גיואנסים איסטנני סיים חסר לנו. אנו זקוקים למחזות עם סיטואציות גסות. במובן הטוב של המלה, מבחינה תיאטרונית. זהו מה שהקהל שלנו עשוי לקלוט. אני חושב למשל על עיבוד של מחזות הרסטורציה. כך הגענו גם ל"ארלקינו".

על עבודתו כבמאי הוא אומר: "אינני מאמין שאני במאי. כמחזאי, עלי להסביר מה שכתבתי לאחרים, ואני מסביר זאת לשחקנים".

פעם בשיחה עם נסים אלוני (שלא לשם ראיון), הביע תמיהה על העזר תם של עלונואים. הם באים, יושבים אתך, שעה קלה, ואחר-כך יש להם הערכות ותשובות על עולם ומלואו. וזאת, כאשר כל כך קשה להביע דעה. כדי שעתונאי יוכל לכתוב רשימה ראוייה על "תיאטרון העונות", למשל, עליו ללוות את המחזאי, הבמאי והשחקנים בעבודתם, להיות נוכח בחזרות וכדומה.

ספק אם ישנו עתונאי שיכול לאמץ לעצמו שיטת עבודה זו. הש" תדלנו, "ללוות" את נסים אלוני שעות רבות. הרבה יותר מ'מקיבל לרש' מעין זו. ועדיין אין לנו התייחסות רצינית.

הפניה אל יוצרים לפרש עצמם ולהוסיף על מה שכבר אמרו ביצירתו תיהם, אפשר ראוייה היא לגנאי, אלא שבראיון עתונאי קשה להימנע ממנה. בראיון עם נסים אלוני על אהת כמה וכמה. כמחזאי, דומה אלוני כמי שמסתתר אחרי מסיכות ומסכים של נופים, זרים במקום ורחוקים בזמן. המלכים, הנסיכה, הליצנים של קומדיה-דל'ארטה, — כל אותו קו זיגוגי מ"אכזר מכל המלך" המורכב על התנ"ך, דרך "בגדי המלך" הנשען על אגדה אליגורית, עד ל"נסיכה האמריקאית" שאינה קיימת במציאות ועד ל"ארלקינו" — מדוע דווקא כך? מה פתאום? אך מבעד למסכות מחזותיו של נסים אלוני, שהם יפים בסתימותם, עומד איש-זמננו, שכוונותיו טעונות הסבר. נוסף לכך את פניו האחרות של נסים אלוני: המספר, מרכז ועדת הרפרטואר של "הבימה" במשך שנים, הבמאי מייסד "תיאטרון העונות", שבעיני רבים הוא תיאטרון חדשני ונועז.

אלא שחרף כל הגדולות והנצורות ב"נושא" הראיון, צפוי המראיין לאכזבה. כדי לא להשאיר מקום לטעות, — הוא היה סובלני מאד כלפי המראיין, בשלוש שיהות שארכו הרבה ושעות, ולא הותירו כמעט שאלה אהת בלתי "מכוסה". אין הוא מתחמק מתשובה, אך הוא מתנזר מהגדרות, מהכרזות ומהצהרות. הוא לא הותם על שטרות. כל תשובה שלו, תחילה עטופה במה שנראה מעין ציניזם דק, ורק אחר-כך היא מתערטלת בכוונה תיה. נוסף לכשרון-היוצר שבו, בקי נסים אלוני במכמנים של היסטוריה, ספרות ודרמה. שיחה אתו בנושאים אלה היא מעניינת, אך אינה ניתנת ל"העברה" ללשון הראיון העתונאי. לשם כך חייב הכותב או לתת כמות שהיא לאורך אלפי מלים, או לתמצתה ולנסחה, אלא שאז אין לכותב הבטחון, כי-לא סילף את כוונתו של אלוני.



שמואל בק

דמות

ראיון עם נסים אלוני בצורת שאלות ותשובות. יראה בערך כך: — מדוע העלה "תיאטרון העונות" את "ארלקינו", שלדעת רבים הוא מחזה בידור סתם, חסר משמעות? — מה רע בבידור? — מה תפקידו של התיאטרון, אם-כך? — כדי להציג, לשחק. — ואין לתיאטרון יעודים שמעבר לבידור — להאבק על רעיונות, לחנך?

— לא. אבל אולי מישהו מתחנך ממחזותיו. בכלל, תיאטרון לא נועד לכל העולם. זה נורא שמביאים להצגות צופים שאינם יודעים עברית, "כדי להתחנך". מה יש, מוכרחים ללכת לתיאטרון?

— ואין הבדל בין תיאטרון אמנותי לסחרי? — אמנות, זו מלה נוראה. תיאטרון מכובד, שקיומו מבוסס על מיוסקל מצליח, ועל שחקנים שאינם נמנים על הצוות שלו, זה תיאטרון אמנותי? ובמאים שבאים מן ההוץ ואינם יודעים אפילו עברית — זה תיאטרון אמנותי? (ורוא מוסיף כמה שנראה כסטייה:) אם "תיאטרון העונות" יתבסס, נשלם משכורת טובה לשחקנים, כיום שהקני התיאטרון טרודים מדי. הם באים לחזרות בריצה מאיוו הסרטה או משהו. עד שמתכנסים כולם. כבר מסתכל מישהו בשעון. יש לו שידור. אין לי טענות אליהם.

— האם "תיאטרון העונות" בא לחדש בהשוואה לתיאטרות הקיימים? — מה אפשר לחדש? הכל כבר ניסו בארץ. — האם היית מגדיר עצמך כמחזאי מודרני? — לא. מה זה מודרני? — טוענים, כי מחזותיך אינם מובנים. — אני כותב כדי שייבנו.

— ומה הם "המלכים", והנסיכה, והנופים הזרים במחזותיך? — איך אפשר בלי מלך. כל סיפור טוב מתחיל ב"היה היה מלך". איך אפשר לכתוב מחזה שרקעו ישראלי, כשאין בישראל מלך, ובסך-הכל שלשה קישורו בה כראשי ממשלה, והכל מכירים זה את זה. תכתוב משהו ומיד יגידו: אה, הוא מתכוון ל...

היינו יכולים להמשיך בשאלות ותשובות אלה, אלמלא חששנו כי אין בהם כדי לתת תמונה ראוייה מנסים אלוני. מכלל השיחות אתה הצטרפה התמונה הבאה. שהאחריות על דיוקה, היא כולה עלינו. על המראיין.

נסים אלוני, יליד הארץ, בן למשפחה ספרדית, החל דרכו כמספר. את נסיונותיו הראשונים במחזאות גנו לאחר שהראם לכמה מחבריו. "כתבתי פעם מחזה על אבי שבנה בית. זה היה מחזה ישראלי וזה היה איום. לפני כן כתבתי מחזה על שלגיה. כולו, מועתק. הצגתי אותו עם חברי הילדים וההצליח. נסיוני הרציני הראשון היה, אכזר מכל המלך. המחזה הוגש ל"הבימה". אני זוכר כשהלכתי לועדת הרפרטואר, ישבו שם אישים נכבדים: אלתרמן, לאה גולדברג, עזרא נוסמן ואחרים, איזו התרגשות. המחזה התקבל, הביקורת התפעלה, אך ההצגה נכשלה. זה היה ב-1953. לאחר מכן הגיש אלוני מחזה נוסף ל"הבימה", "ראש העיר הבא". מחזה ישראלי, התיאטרון הודיע אף על הצגתו, אך הזר בו. "זה היה מחזה רע". אומר אלוני.

שנים מספר לאחר מכן יצא נסים אלוני לפאריז יחד עם קבוצה שכללה בין היתר את יוסי בנאי ואבנר הזקיהו. כוונתם הייתה לגבש להקמת-תיאטרון עברית בפאריז ולהזויר אתה לארץ. הקבוצה עבדה עם במאי צרפתי, ז'אן סרו, אך לאחר חודשים מספר התפרקה. בשל אי-הבנות בתוכה.

"ראינו המון הצגות", הוא מספר. "בתוך זה אתה, הברלינר אנסמבל של ברכת, שבאה להציג בתיאטרון האומות, ברכת ותיאטרוננו השאירו עלינו רושם רב. הלכתי מאחורי הקלעים והיתה זו הפעם היחידה בה הצגתי עצמי כסופר. ביקשתי אפשרות לעקוב אחר עבודתם. ב-1956 יצאתי לברלין המזרחית. היה זה לאחר מותו של ברכת. אצלם חזרות על הצגה נמשכות